

UZBEK LAW REVIEW

VOLUME 1
2025

**ЎЗБЕКИСТОН ҚОНУНЧИЛИГИ
ТАҲЛИЛИ**

UZBEKISTAN LAW REVIEW

**ОБЗОР ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
УЗБЕКИСТАНА**

ИЛМИЙ ТАҲЛИЛИЙ ЖУРНАЛ	SCIENTIFIC ANALYTICAL JOURNAL	НАУЧНО АНАЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
--------------------------------------	--	--

**2025
№1**

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ

БОШ МУҲАРРИР:

Гулямов Саид Саидахарович – юридик фанлари доктори, профессор.

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ АЪЗОЛАРИ:

Рустамбеков Исламбек Рустамбекович – ю.ф.д., профессор.

Хужаев Шохжон Акмалжон ўғли – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори.

Оқюлов Омонбой – ю.ф.д., профессор.

Эргашев Восит Ёқубович – ю.ф.н., профессор.

Махкамов Отабек Мухтарович – ю.ф.д.

Суюнова Дилбар Жолдасбаевна – ю.ф.д., доц.

Мусаев Бекзод Турсунбоевич – ю.ф.д., доц.

Беков Ихтиёр – ю.ф.д., проф.

Бозоров Сардор Сохибжонович – ю.ф.д., проф. в.б.

Хазраткулов Одилбек Турсунович – юридик фанлари номзоди, доцент.

Самарходжаев Ботир Билялович – ю.ф.д., профессор.

Ходжаев Бахшилло Камалович – ю.ф.д., профессор.

Нарзиев Отабек Саъдиевич – ю.ф.д., проф. в.б.

Жолдасова Шахноза Батировна – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори.

Маълумот олиш учун қуйидагиларга мурожаат этиш сўралади:

**Гулямов Саид Саидахарович,
Рустамбеков Исламбек Рустамбекович**
ТДЮУ, Халқаро хусусий ҳуқуқ кафедраси,
Ўзбекистон Республикаси, Тошкент ш., 100047,
Сайилгоҳ кўчаси, 35. Тел: 233-66-36

"Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили"нинг электрон
нусхаси Интернетдаги www.library-tsul.uz ёки
www.lawreview.uz сайтида жойлаштирилган.

**Журнал 2013 йилдан Ўзбекистон Республикаси
Вазирлар Маҳкамасининг Олий Аттестация
комиссияси журналлари рўйхатига киритилган.**

Ушбу журналда баён этилган натижалар, хулосалар, талқинлар уларнинг муаллифларига тегишли бўлиб, Ўзбекистон Республикаси ёки Тошкент давлат юридик университети сиёсати ёки фикрини акс эттирмайди.

2025 йилда нашр этилди.

Муаллифлик ҳуқуқлари Тошкент давлат юридик университетига тегишли. Барча ҳуқуқлар ҳимояланган. Журнал материалларидан фойдаланиш, тарқатиш ва кўпайтириш Тошкент давлат юридик университети рухсати билан амалга оширилади. Ушбу масалалар бўйича Тошкент давлат юридик университетига мурожаат этилади. Ўзбекистон Республикаси, Тошкент ш., 100047, Сайилгоҳ кўчаси, 35.

ISSN 2181-8118

Масъул котиб: **И. Рустамбеков**
Нашриёт муҳаррири: **Н. Ниязова**
Техник муҳаррир: **Д. Козимов**
Лицензия № 02-0074

Босишга рухсат этилди – 28.03.2025

Нашриёт ҳисоб табағи – 5

«IMPRESS MEDIA» босмахонасида босилди
Адади – 100 нусха.

ИЛМИЙ-ТАҲЛИЛИЙ
ЖУРНАЛ

1/2025

Умида Шарахметова

Профессор кафедры гражданского права
Ташкентского государственного
юридического университета,
Кандидат юридических наук

ОБЩАЯ СИСТЕМА И КЛАССИФИКАЦИЯ СПОСОБОВ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ СЕМЕЙНЫХ ПРАВ

Аннотация. В формировании человеческой личности семья служит первым этапом, то есть в семье закладываются отношения людей друг к другу, их отношения с обществом и государством. Поддержка семьи, создание условий, обеспечивающих права и интересы как всей семьи, так и отдельных ее членов, является приоритетом государственной политики.

Правовые гарантии реализации прав граждан в основном обеспечиваются правовой защитой, с помощью которой можно восстановить нарушенные имущественные и личные неимущественные права, предотвратить и пресечь действия, нарушающие или могущие нарушить права личности.

В связи с этим в статье рассматриваются способы осуществления семейных прав в Республике Узбекистан. Исследуются условия применения способов защиты и возникающие в связи с этим проблемы. Указывается на невозможность, на сегодняшний день, применения в целях осуществления и защиты семейных прав способов защиты, содержащихся в иных нормативно-правовых актах в том числе в Гражданском кодексе Республики Узбекистан, что в некоторых случаях затрудняет защиту семейных прав. В сравнительно-правовом аспекте рассматриваются способы осуществления и защиты прав в семейном и гражданском законодательстве. Указывается на целесообразность введения в Семейный кодекс Республики Узбекистан отдельной нормы содержащей способы защиты семейных прав, на возможность применения способов защиты, содержащихся в иных нормативно-правовых актах, в том числе в Гражданском кодексе Республики Узбекистан и установленных по договоренности сторон.

Ключевые слова: семейные права, осуществление семейных прав, способы защиты, гражданское право.

Abstract. In the formation of a human personality, the family serves as the first stage, that is, the family establishes the relationships of people to each other, their relationships with society and the state. Supporting the family, creating conditions that ensure the rights and interests of both the entire family and its individual members is a priority of state policy.

Legal guarantees for the implementation of citizens' rights are mainly provided by legal protection, with the help of which it is possible to restore violated property and personal non-property rights, prevent and suppress actions that violate or may violate individual rights.

In this regard, the article discusses ways to

exercise family rights in the Republic of Uzbekistan. The conditions for using protection methods and the problems arising in connection with this are examined. It is pointed out that it is impossible today to apply, in order to implement and protect family rights, the methods of protection contained in other legal acts, including the Civil Code of the Republic of Uzbekistan, which in some cases complicates the protection of family rights.

In the comparative legal aspect, ways of implementing and protecting rights in family and civil law are considered.

The expediency of introducing into the Family Code of the Republic of Uzbekistan a separate norm containing methods of protecting family rights is indicated, and the possibility of applying methods of protection contained in other legal acts, including the Civil Code of the Republic of Uzbekistan and established by agreement of the parties.

Keywords: artificial intelligence, international trade, digital transformation, trade process automation, AI legal regulation, international standards, economic effects, technological innovation, information security, global economy.

Аннотация. Инсон шахсини шакллантиришда оила дастлабки босқич вазифасини ўтайди, яъни оилада одамларнинг бир-бирлари билан ўзаро муносабатларига ҳамда жамият ва давлатга нисбатан муносабатларига асос солинади. Оилани қўллаб-қувватлаш, бутун оиланинг ҳам, унинг алоҳида аъзоларининг ҳам ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлайдиган шарт-шароитларни яратиш давлат сиёсатининг устувор йўналиши ҳисобланади.

Фуқароларнинг ҳуқуқларини амалга оширишнинг ҳуқуқий кафолатлари асосан ҳуқуқий ҳимоя орқали таъминланади, унинг ёрдамида бузилган мулкӣ ва шахсий номулкӣ ҳуқуқларни тиклашга, шахсларнинг ҳуқуқларини бузадиган ёки бузиши мумкин бўлган хатти-ҳаракатларнинг олдини олишга ва тўхтатишга эришилади. Ҳуқуқнинг айрим соҳалари ҳуқуқий тартибга солишнинг субъектлари ва усулларининг фарқига кўра, ўзига хос ҳимоя усулларига эга.

Шу муносабат билан мақолада Ўзбекистон Республикасида оила ҳуқуқларини амалга ошириш йўллари ҳақида сўз боради. Ҳимоя усулларини қўллаш шартлари ва бу билан боғлиқ муаммолар кўриб чиқилади.

Таъкидланганидек, бугунги кунда оила ҳуқуқларини амалга ошириш ва ҳимоя қилиш мақсадида бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда, жумладан, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексида назарда тутилган ҳимоя усулларини қўллашнинг иложи йўқ, бу эса айрим ҳолларда оила ҳуқуқларини ҳимоя қилишни қийинлаштиради. Қиёсий ҳуқуқий жиҳатдан оила ва фуқаролик ҳуқуқида ҳуқуқларни амалга ошириш ва ҳимоя қилиш йўллари кўриб чиқилади.

Калит сўзлар: оила ҳуқуқлари, оила ҳуқуқларини амалга ошириш, ҳимоя қилиш усуллари, фуқаролик ҳуқуқи..

Кириш

Оилавий муносабатлар инсон ҳаётининг энг муҳим жиҳатларидан биридир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 76-моддасида: «Оила жамиятнинг асосий бўғинидир ҳамда жамият ва давлат муҳофазасида бўлиш ҳуқуқига эга» [1] эканлиги мустаҳкамланган. Олимларнинг таъкидлашича, "Жамиятнинг изчил ривожланиши кучли, барқарор оилавий муносабатларсиз мумкин эмас, бу ўз навбатида жамият барқарорлигига, давлатнинг оилага нисбатан ижтимоий сиёсатига, сиёсий, иқтисодий, маданий, маърифий ва оиланинг асосий функцияларини тўлиқ бажаришига имкон берадиган бошқа шартларга боғлиқ».

Оилавий ҳуқуқлар ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳимоя усулларини қўллаш орқали таъминланади. Субъектив оилавий ҳуқуқларни ҳимоя қилиш усуллари деганда, бузилган (эътирозли) ҳуқуқларни тиклаш (тан олиш) ва ҳуқуқбузарга таъсир кўрсатиш амалга ошириладиган расмийлаштирилган моддий ва ҳуқуқий мажбуриятлар чоралари тушунилади.

Фуқароларнинг оилавий ҳуқуқлари бузилган тақдирда ҳимоя воситалари билан таъминланиши керак. Ўзбекистон Республикасида оилавий муносабатлар, шу жумладан оилавий ҳуқуқларни ҳимоя қилиш соҳасидаги муносабатлар Оила кодекси билан тартибга солинади. Оила кодексига оилавий ҳуқуқларни ҳимоя қилиш шакллари ва усулларини назарда тутувчи бир қатор нормалар мавжуд. Оила кодексининг 10-моддасига биноан, фуқаролар оилавий муносабатлардан келиб чиқадиган ҳуқуқларини ўз хоҳишларига кўра тасарруф этадилар. Оила аъзоларининг ўз ҳуқуқларини амалга оширишлари ҳамда ўз мажбуриятларини бажаришлари оиланинг бошқа аъзолари ва ўзга шахсларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини бузмаслиги шарт. Шунингдек, Оила кодексининг 11-моддаси оилавий ҳуқуқларни ҳимоя қилишга бағишланган бўлиб, унга кўра, оилавий ҳуқуқларни ҳимоя қилиш суд томонидан фуқаролик суд ишларини юритиш қоидалари бўйича, Оила Кодексида назарда тутилган ҳолларда эса, васийлик ва ҳомийлик органлари ёки бошқа давлат органлари томонидан амалга оширилади [2]. Бундан келиб чиқадики, оилавий ҳуқуқларини ҳимоя қилиш субъекти ҳуқуқлари бузилган шахсдан ташқари давлат органлари ҳам бўлиши мумкин. Ушбу моддага биноан, фуқаролар ўз хоҳишларига кўра оилавий муносабатлардан (оилавий ҳуқуқлардан) келиб чиқадиган ҳуқуқларини, шу жумладан ушбу ҳуқуқларни ҳимоя қилиш ҳуқуқини тасарруф этадилар. Шуниси эътиборга лойиқки, амалдаги қонунчиликда оила ҳуқуқларини ҳимоя қилиш шакллари рўйхати мавжуд эмас, фақат оила ҳуқуқларини ҳимоя қилиш суд томонидан амалга оширилишига эътибор қаратилади. Бироқ, тўғри таъкидлаганидек, В.И. Зубковнинг сўзларига кўра, бу оила ҳуқуқларини ҳимоя қилишда бошқа ҳимоя шакллари билан, масалан, маъмурий ҳуқуқ нормаларидан фойдаланиш мумкин эмас дегани эмас [3].

Ўзбекистон Республикаси Оила кодексига

ҳуқуқларни ҳимоя қилиш усуллари алоҳида моддада (Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 11-моддасида бўлгани каби) таъкидланмаган, лекин индивидуал оилавий ҳуқуқ нормаларининг санкцияларида муайян ҳуқуқий муносабатларга нисбатан кўрсатилган.

Оила кодексининг 11-моддаси 2-қисмига мувофиқ, оилавий ҳуқуқларни ҳимоя қилиш ушбу Кодекснинг тегишли моддаларида назарда тутилган усулларда амалга оширилади, бу эса бошқа ҳуқуқий ҳужжатларда, хусусан, ҳимоя қилишнинг бошқа усуллари билан фойдаланишни, айнан Фуқаролик кодексини (Фуқаролик ҳуқуқларини ҳимоя қилиш усулларини ўз ичига олган Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик Кодексининг 11-моддаси нормалари) истисно қилади. Шунинг таъкидлаш керакки, оила ҳуқуқларини ҳимоя қилиш усулларининг бундай чекланган тартибга солиниши бу соҳада муаммоларга олиб келади.

Шундай қилиб, Оила кодексининг 56-моддаси маънавий зарарни қоплашни талаб қилиш ҳуқуқини белгилайдиган фақат битта қонун беради (ОК 56-моддасининг 5-қисми). Бу амалда суд органларининг даъволарни қондиришдан асоссиз рад этишига олиб келади. Фикримизча, оила аъзоларига ўз ҳуқуқларини оила қонунчилигига ва оилавий муносабатлар моҳиятига зид бўлмаган бошқа усулларда ҳимоя қилиш имкониятини бериш орқали уларнинг мулкӣ ва номулкий ҳуқуқларини ҳимоя қилиш усулларини танлаш имкониятларини кенгайтириш мақсадга мувофиқдир.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, ўзаро боғлиқ соҳалар сифатида Оила кодекси ва Фуқаролик кодексининг ҳуқуқларни ҳимоя қилиш қоидалари ўртасидаги нисбатни таҳлил қилиш мумкин. Ҳуқуқни тан олиш фуқаролик ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг энг кенг тарқалган усуллари билан биридир. Ушбу ҳимоя усулига эҳтиёж шахснинг маълум бир субъектив ҳуқуқининг мавжудлиги шубҳа остига қўйилганда, ҳуқуқ эътироз билдирилганда, рад этилганда ёки бундай хатти-ҳаракатларнинг ҳақиқий таҳдиди мавжуд бўлганда пайдо бўлади.

Оила ҳуқуқиди ҳимоя қилишнинг ўхшаш усули мавжуд, хусусан, у мулкӣ ҳуқуқларни тан олиш билан боғлиқ масалаларни ҳал қилишда (масалан, ОКнинг 27, 28-моддалари), боланинг на белгилаш ва оталикни суд тартибида белгилашда қўлланилади (ОК 60, 62-моддалари).

Шу билан бирга, ҳуқуқларни оилавий ҳуқуқларини ҳимоя қилиш усули сифатида тан олиш Ўзбекистон Республикаси Оила кодексига алоҳида кўрсатилмаганлиги, муайян ҳуқуқларни ҳимоя қилиш имконияти шубҳа остига қўйилганда мунозарали вазиятларга олиб келади. Масалан, Оила кодексига оналикни суд тартибида белгилашни тартибга солиш тўғрисидаги норма йўқ. Бу ҳолатда оналикни белгилаш тўғрисидаги қонун аналогия орқали қўллаш мумкин. Бундай ҳолда, оналикни белгилаш боланинг туғилганлигини қайд этиш учун асослар бўлмаган тақдирда қўзғатилади. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "Никоҳ, оила

ва фуқаролик ҳолати далолатномаларини қайд этиш соҳасидаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тизимлаштириш” тўғрисида Қарори билан тасдиқланган “Фуқаролик ҳолати далолатномаларини қайд этиш Қоидалари” топиб олинган (ташлаб кетилган) болани ФХДЁ органларида туғилганлигини қайд этиш тартиби келтирилган ҳолос. Унга кўра, топиб олинган (ташлаб кетилган) боланинг туғилганлигини қайд этиш ички ишлар, васийлик ва ҳомийлик органлари, бола жойлаштирилган муассаса маъмурияти ёки тиббиёт муассасасининг аризасига биноан амалга оширилади. Болани топиб олган шахс бу ҳақда йигирма тўрт соат мобайнида ушбу тумандаги ички ишлар органига ёки васийлик ва ҳомийлик органига хабар бериши керак[4].

Ички ишлар, васийлик ва ҳомийлик органлари, бола жойлаштирилган муассаса ёки тиббиёт муассасаси маъмурияти бола топилганидан кейин етти иш кунидан кечикмаган муддатда ФХДЁ органларига топиб олинган (ташлаб кетилган) болани қайд этиш ҳақида мурожаат этишлари шарт. Топиб олинган (ташлаб кетилган) бола туғилганлигини қайд этиш ҳақидаги аризада боланинг топиб олинган вақти, жойи ва топиб олинган пайтдаги ҳолати, ёши, жинси, вазни ва бўйи ҳақидаги маълумотлар аниқ кўрсатилиши зарур.

Топиб олинган (ташлаб кетилган) боланинг туғилганлик ҳақидаги далолатнома ёзувига ота-онасининг фамилияси, исми ва миллати тўғрисидаги маълумотлар ички ишлар, васийлик ва ҳомийлик органлари, бола жойлаштирилган муассаса ёки тиббиёт муассасаси маъмуриятининг кўрсатмалари асосида киритилади. Бундай ҳолда боланинг ва унинг ота-онаси сифатида кўрсатилган шахсларнинг фамилияси бир хилда ёзилади.

Онаси томонидан ташлаб кетилган болани қайд этиш бола жойлаштирилган тиббиёт муассасаси ёхуд бола жойлашган жойдаги васийлик ва ҳомийлик органи аризасига мувофиқ, боланинг онаси томонидан ташлаб кетилганидан 7 кун ўтмасдан амалга оширилади. Онаси томонидан ташлаб кетилган болани қайд этиш учун аризада боланинг ташлаб кетилган вақти, жойи ва ташлаб кетилган пайтдаги ҳолати, ёши, жинси, вазни ва бўйи ҳақидаги маълумотлар аниқ кўрсатилиши зарур.

Онаси томонидан ташлаб кетилган боланинг фамилияси, исми, ота исми тўғрисидаги маълумотлар, шунингдек ота-она тўғрисидаги маълумотлар туғилганлик ҳақидаги далолатнома ёзувига юқорида кўрсатилган органларнинг кўрсатмасига биноан киритилади. Бундай ҳолда боланинг ва унинг ота-онаси сифатида кўрсатилган шахсларнинг фамилияси бир хилда ёзилади. Ушбу юқорида келтирилган тартиб фақат топиб олинган (ташлаб кетилган) болани қайд этиш тартибини белгилайди ҳолос, оналикни белгилашни аниқламайди.

Шу ўринда, Украина Оила кодексининг "Суд қарори билан оналикни тан олиш" деб номланган 131-моддаси мавжуд бўлиб, унга кўра, она, агар боланинг ота-онаси номаълум бўлса ва туғилишни давлат рўйхатидан ўтказиш васийлик ва ҳомийлик органининг қарори

билан боланинг фамилияси, исми, отасининг исми ва ота-онаси тўғрисидаги маълумотларни аниқлаган ҳолда амалга оширилган бўлса, унинг оналигини тан олиш учун судга ўзини боланинг онаси деб ҳисоблаган шахс ариза бериши мумкин. Бундан ташқари, Украинанинг Оила кодексига ҳуқуқий муносабатларни ўрнатиш каби ҳимоя қилиш усули мавжуд.

Ушбу ҳимоя усули ҳуқуқни тан олиш билан бир хил эмас ва болаларнинг келиб чиқишини аниқлашда, оталик ва оналикни тан олишда қўлланилади. Беларус Республикасининг Никоҳ ва оила тўғрисидаги кодексининг 56-моддасига асосан ҳам оналик судда белгиланиши мумкин. Бунда оналик ота-онадан бирининг ёки боланинг васийси, ҳомийси, шунингдек боланинг вояга этганидан кейин ўзининг аризасига кўра белгиланади.

Бу ҳолда оналикни белгилашни қўллаш доираси боланинг онаси номаълум бўлган ҳолатлар билан чекланади ва она тўғрисидаги маълумотлар боланинг туғилганлигини ыайд этиш тўғрисида ариза берган шахсларнинг кўрсатмаси бўйича туғилишни қайд этиш китобига киритилади. Оила кодексининг ўзига хос нормаларида қўлланиладиган, ҳуқуқ бузилишидан олдин мавжуд бўлган вазиятни тиклаш, ҳуқуқни бузадиган ёки унинг бузилиши хавфини келтириб чиқарадиган ҳаракатларни олдини олиш каби ҳимоя қилишнинг ушбу усули (ФКнинг 11-моддаси) бир қатор ҳимоя усулларига ўхшайди. Хусусан, Оила кодексининг 48-модда "Суд томонидан вафот этган деб эълон қилинган ёки бедарак йўқолган деб топилган эр (хотин) қайтиб келган ҳолларда никоҳнинг тикланиши", 63-модда "Оталик (оналик) тўғрисида эътироз билдириш", 82-модда "Ота-оналик ҳуқуқини тиклаш", 83-модда "Ота-оналик ҳуқуқининг чекланиши" ва бошқалар. Ушбу ҳимоя усули ҳуқуқбузарлик натижасида субъектив ҳуқуқ ўз фаолиятини тўхтатмайдиган ва ҳуқуқбузарлик оқибатларини бартараф этиш орқали ҳақиқатда тикланиши мумкин бўлган ҳолларда қўлланилиши мумкин. Оила ҳуқуқидаги бурчни аслича (натура) бажаришга мажбур қилиш (ФК 11-моддаси) алимент тўлаш, таъминот бериш мажбурияти бажарилмаганда юзага келади.

Оила ҳуқуқида зарарни қоплаш, жарима ундириш, маънавий зарарни қоплаш каби ҳимоя усуллари қўлланилади, аммо юқорида айтиб ўтилганидек, суд бу чораларни ҳар доим ҳам оилавий ҳуқуқларни ҳимоя қилиш учун қўллаши мумкин эмас, чунки улардан фойдаланиш Оила кодексининг фақат муайян ҳолатларда (маънавий ва моддий зарарни қоплаш ОКнинг 56-моддаси 5-қисми; неустойка ундириш ОКнинг 124-моддаси 2-қисми; зарарни қоплаш ОКнинг 124-моддаси 3-қисми).

Ҳуқуқий муносабатларни бекор қилиш ёки ўзгартириш, ҳимоя қилиш усуллари сифатида фуқаролик ва оилавий ҳуқуққа хосдир. Ҳуқуқий муносабатларни ўзгартириш ёки тугатиш йўли билан фуқаролик ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, кўпинча, шартномани ўзгартириш ёки бекор қилиш йўли билан амалга оширилади, бу оилавий ҳуқуқий муносабатларга учун ҳам тегишли, масалан Оила кодексининг "Никоҳ шартномасини ўзгартириш ва

бекор қилиш” (32-модда), “Алимент тўлаш тўғрисидаги келишувни ўзгартириш ёки бекор қилиш” (132-модда) ларида ўз аксини топган. Бироқ, қонун ҳуқуқий муносабатларни ўзгартириш ёки бекор қилиш тўғрисидаги талабни, унинг асоси келишув эмас, балки оила ҳуқуқига хос бўлган бошқа юридик факт бўлган ҳолларда қўйишга тўсқинлик қилмайди.

Оила кодексининг 37-моддаси 2-қисмига биноан, никоҳ эр-хотиндан бири ёки ҳар иккаласининг аризасига мувофиқ никоҳдан ажратиш йўли билан, шунингдек суд томонидан муомалага лаёқатсиз деб топилган эр ёки хотиннинг васийси берган аризага мувофиқ тугатилиши мумкин. Худди шу ҳимоя усули суд томонидан белгиланган алимент миқдорини ўзгартирганда (146-модда) ёки алимент тўлаш мажбуриятларини тугатилишида (147-модда) қўлланилади. Низоли битимни ҳақиқий эмас деб топиш ва унинг ҳақиқий эмаслиги оқибатларини қўллаш, ўз-ўзидан ҳақиқий эмас деб топилган битимнинг оқибатларини қўллаш (Фуқаролик Кодексининг 11-моддаси) оилавий-ҳуқуқий шартномаларни ҳақиқий эмас деб топишда қўлланилади.

Бундай ҳолларда Фуқаролик Кодексининг битимларнинг ҳақиқий эмаслигини тартибга солишчи қоидалари қўлланилади. Ҳуқуқларни ҳимоя қилиш усули сифатида давлат органи ёки маҳаллий давлат ҳокимияти органининг ҳужжатини ҳақиқий эмас деб топиш оила ҳуқуқида, масалан, вояга етмаганларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш усули сифатида, никоҳни қайд этиш, туғилганлигини қайд этиш, ўлимни қайд этиш рад этилганда ва ҳоказо.

Оила ҳуқуқида шахснинг ўз ҳуқуқини ўзи ҳимоя қилиши усули Оила кодексига мустаҳкамланмаган, аммо унинг мавжудлигини инкор этиб бўлмайди. Оила ҳуқуқларини шахснинг ўзи ҳимоя қилиши Ўзбекистон Республикаси Конституциясида “Ҳар ким ўз ҳуқуқ ва эркинликларини қонунда тақиқланмаган барча усуллар билан ҳимоя қилишга ҳақли” эканлигидан келиб чиқади. Л.М.Пчелинцеванинг фикрига кўра: «Қонун бузилишининг олдини олиш чораларини кўриш орқали фуқароларнинг ўз оилавий ҳуқуқларини ўзини ўзи ҳимоя қилишини истисно этмайди”

Ушбу шакл оилавий ҳуқуқий муносабатлар субъекти ҳуқуқбузарга суд ёки давлат органлари ёрдамисиз қонуний таъсир кўрсатиш имкониятига эга бўлган ҳолларда мақбулдир”[5]. Шунини таъкидлаш керакки, Фуқаролик кодексининг 13-моддасига биноан, “фуқаролик ҳуқуқларини шахснинг ўзи ҳимоя қилишига йўл қўйилади. Фуқаролик ҳуқуқларини шахснинг ўзи ҳимоя қилиш усуллари ҳуқуқни бузишга мутаносиб бўлиши ҳамда ҳуқуқ бузилишининг олдини олиш учун зарур ҳаракатлар доирасидан чиқиб кетмаслиги керак”.

Оилавий ҳуқуқларни ҳимоя қилиш ҳар қандай шакллар, эҳтимол ҳатто уларнинг бир вақтнинг ўзида комбинацияси орқали амалга оширилиши мумкин. Бола ҳуқуқларини ҳимоя қилиш нафақат ҳуқуқ, балки мажбурияти ҳам бўлиши мумкин. Ушбу қонун Оила кодексининг 67-моддасида боланинг ҳимояга бўлган ҳуқуқини амалга оширишда кўришимиз мумкин. Ушбу модданинг 5-қисмида “Боланинг ҳаёти ёки соғлиғига хавф туғилганлигидан, унинг ҳуқуқ ва қонуний

манфаатлари бузилганлигидан хабардор бўлган шахслар бу ҳақда бола айна пайтда яшаб турган жойдаги васийлик ва ҳомийлик органига маълум қилиши шарт. Шундай маълумотларни олгач, васийлик ва ҳомийлик органи боланинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш юзасидан зарур чоралар кўриши шарт”лиги мустаҳкамланган. Вояга етмаган бола 14 ёшга тўлгандан кейин, Оила кодексининг 67-модда 6-қисмига кўра, ўз ҳуқуқлари, шу жумладан, оилавий ҳуқуқлари ҳимоя қилинадиган субъектга айланади.

Оилавий ҳуқуқларни ҳимоя қилишнинг маъмурий шакли ҳам мавжуд. Оила ҳуқуқларини маъмурий шаклда ҳимоя қилиш фақат ОҚда назарда тутилган ҳолларда мумкин. Масалан, Оила кодексининг 75-моддаси 4-қисмига биноан, болаларнинг таълим-тарбиясига тааллуқли барча масалалар болалар манфаатидан келиб чиққан ва уларнинг фикрини ҳисобга олган ҳолда ота-она томонидан ўзаро келишув асосида ҳал этилади. Агар ота-она ўртасида келишмовчиликлар мавжуд бўлса, улар (улардан бири) бу келишмовчиликларни ҳал қилиш учун васийлик ва ҳомийлик органига ёки судга мурожаат қилишга ҳақлидир.

Оила ҳуқуқларини маъмурий органлар томонидан ҳимоя қилиш қуйидаги шакллардан бири орқали амалга оширилади:

1.Ўз ваколатлари доирасида мустақил қарорлар қабул қилиш, ҳар қандай ҳаракатларни амалга оширишга рухсат бериш, шу жумладан боланинг ота-оналик ҳуқуқлари суд томонидан чекланган ота-оналар билан алоқалари, ота-оналар ўртасидаги болаларни тарбияси, таълим, яшаш жойини аниқлаш, фамилия, исм бериш билан боғлиқ низоларни ҳал қилиш, фарзандликка олишда судга ҳулоса тақдим этиш, болани оилага тарбияга бериш бўйича шартнома тузиш ва бошқалар.

2.Даъво тартибида судга мурожаат қилиш, масалан, ОК 170-моддасига биноан фарзандликка олишни бекор қилишни талаб этиш ҳуқуқига, ОК 51-52-моддаларига биноан, никоҳни ҳақиқий эмас деб топишни талаб этишга васийлик ва ҳомийлик органи киритилган.

3.Оилавий суд ишларида иштирок этиш. Васийлик ва ҳомийлик органи судлар томонидан қуйидаги тоифадаги ишларни кўришда иштирок этиш ҳуқуқига эга: қонунда назарда тутилган ҳолларда никоҳни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисида (ОКнинг 51-моддаси), ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш тўғрисида ишларни кўришда (ОКнинг 80-моддаси 3-қисми), ота-оналик ҳуқуқларини тиклаш (ОКнинг 82-моддаси 2-қисми), фарзандликка олишни бекор қилишда (ОК 170-моддаси). Юқоридаги шаклларнинг баъзилари ўзаро боғлиқдир. Хусусан, Оила кодексининг 170-моддасига биноан, ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш суд томонидан васийлик ва ҳомийлик органининг аризасига биноан ҳам, иштирокида ҳам амалга оширилади.

Юқоридаги келтирилган шаклларга эътибор берган ҳолда, оила ва фуқаролик қонунчилигини, шунингдек, “Васийлик ва ҳомийлик тўғрисида”ги Қонуннинг

нормаларини таҳлил қилиб, биз васийлик ва ҳомийлик органларининг оилавий ҳуқуқларни ҳимоя қилишда катта рол ўйнаши ҳақида ҳулоса қилишимиз мумкин.

Ҳулоса қилиб таъкидлаш керакки, Оила кодексининг муайян нормаларининг санкцияларида кўрсатилган кўплаб оилавий ҳуқуқий ҳимоя қилиш усуллари ҳимоя қилишнинг фуқаролик-ҳуқуқий усулларига ўхшайди ва оилавий муносабатларда ҳуқуқларни ҳимоя қилишнинг кўпгина фуқаролик-ҳуқуқий усулларида фойдаланиш қонуннинг моҳиятига зид келмайди.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, Оила кодекси 11-моддаси 2-қисмига ўзгартириш киритиш лозим. Яъни оилавий ҳуқуқларни ҳимоя қилиш нафақат Оила кодекснинг тегишли моддаларида назарда тутилган усулларда амалга оширилади, балки оилавий муносабатлар ва оила қонунчилигининг моҳиятига зид бўлмаган бошқа норматив ҳужжатларда мавжуд бўлган ҳимоя усуллари қўлланилиши мумкинлиги киритилса мақсадга мувофиқ бўлади.

Оилавий муносабатлар иштирокчиларига, агар бу оилавий муносабатларнинг моҳиятига ва оила қонунчилигига зид бўлмаса, томонларнинг келишуви (келишуви) бўйича ҳимоя қилиш усуллари белгилашга имкон бериш лозим ва Оила кодексига оилавий ҳуқуқларни ҳимоя қилиш усуллари ўз ичига олган алоҳида норма кириш лозим деб ўйлаймиз.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Всеобщая декларация прав человека. Принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/d eclhr.shtml

2. Конвенция о защите прав человека и основных свобод. г. Рим, 4.XI.1950 г. // https://www.echr.coe.int/documents/convention_rus.pdf/

3. Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам. (Заключена в г. Минске 22.01.1993). <https://lex.uz/docs/2741652>

4. Ўзбекистон Respublikasining Konstitutsiyasi (Yangi nashr) // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi 01.05.2023, № 03/23/837/0241.

5. Ўзбекистон Республикасининг оила кодекси. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 07.02.2024 й., 03/24/905/0106-сон.

6. Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодекси. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 11.11.2024 й., 03/24/995/0908-сон.

7. Ўзбекистон Республикасининг жиноят кодекси. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 22.11.2024 й., 03/24/1004/0948-сон.

8. Ўзбекистон Республикасининг «Васийлик ва ҳомийлик тўғрисида»ги Қонуни. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 12.04.2023 й., 03/23/829/0208-сон.

9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори “Никоҳ, оила ва фуқаролик ҳолати далолатномаларини қайд этиш соҳасидаги

норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тизимлаштириш тўғрисида” 20.10.2023 йилдаги 550-сон

1.Зубков В.И. Опыт изучения семейного насилия в современной России // Социально-гуманитарные знания.2012. № 5. С.254.

2.Пчелинцева Л. М. Семейное право России : учебник. – М. : Норма : ИНФРА-М, 2012. – 720 с.